

jobban megfelelő demokráciának és pluralizmusnak. Ami szorosan politikai, azt az egy párti diktatúrák csak rosszul csinálhatják. Ebből nem következik azonban az, hogy az alsóbb funkciókat, mint például a szociálpolitika, szintén rosszul kell csinálniuk. Nagyon valószínű, hogy a független érdekképviselőt híján ezt sem csinálják jól. Teoretikusan azonban el tudom képzelni, hogy olyan szociális technikákat, elosztási, segélyezési eljárásokat alakítsanak ki, amelyek vetekszenek a demokrácia megoldásaival. Ilyen értelemben egy magát szociálpolitikai keretek közé záró társulás, amilyen a SZETA, elvileg nem kell, hogy frontálisan szemben álljon a politikai berendezkedéssel. Az ellentét, hogy úgy mondjam, nem antagonisztikus. Más kérdés, hogy a totalitárius építmény fenntartója különösképpen hajlamos arra, hogy az itt maradt afro-ázsiai szegénység szemét kiűtő, orrát is facsaró testi valóját ideologikusan nem kívánatosnak, ezért nem létezőnek minősítse. [...]

Demokratikus társadalomban a SZETA a maga céljaival és módszereivel tökéletesen érdektelen, ismeretlenségre ítélt csoportoska maradna. A mai Magyarországon elkerülhetetlen politikai képződménnyé válik. Ez nem belőle a SZETÁ-ból, hanem a totalitárius politikai környezetből adódik.

Antall József a késő Kádár-rendszer társadalmáról

In: Antall József: Kései memoár. Publikálatlan interjúk.
Budapest, 2013, Corvina. 87–94.

Antall József (1932–1993) tanár, muzeológus, politikus, miniszterelnök. Az ELTE BTK-n szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát. 1956-ban diákjaival együtt vett részt a tüntetéseken, az Eötvös Gimnázium Forradalmi Bizottsága elnökévé választották, részt vett a Keresztény Ifjú Szövetség és a Független Kisgazdapárt újjászervezésében, tervet készített a politikai kibontakozás feltételeiről. 1959-ben politikai magatartása miatt eltiltották a tanítástól. 1964-től dolgozott a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltárban, hamarosan annak igazgatója lett. A rendszerváltás folyamatában a jobbközép politikai erőik megszervezésére törekedett, 1989-től ezeket csoportokat igyekezett integrálni az európai kereszténydemokrata szervezetekbe. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokon az MDF-et képviselte, 1989. október 21-én megválasztották a párt elnökévé. Az MDF 1990-es választási győzelme után május 23-án lett miniszterelnök. Pártja koalíciót kötött az FKgP-vel és a KDNP-vel.

A nomenklatura az MSZMP káderhatásköri listáján szereplő pozíciók jegyzéke, de a rendszerváltás utáni szakirodalomban a politikai hatalmat gyakorlók személyi körét is értették alatta. Nem azonos az elit fogalmával: míg az elit tudás és tehetség alapján spontán kiválasztódáson keresztül rekrutálódik, addig a nomenklatura tagjait politikai szempontból választják és nevezik ki. A nyolcvanas években kb. 30–40 ezer ember tartozott ebbe a körbe. (pl. a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság,

az Országgyűlés tagjai, a társadalmi szervezetek vezetői, a média vezetői, a megyei párttitkárok, a tsz-ek vezetői). Bihari Mihály a nomenklatura három nagy korszakát különbözteti meg: 1.) 1945–1956, 2.) 1956–1970-es évek, 3.) 1970-es évektől 1989-ig. A Kádár-rendszerben csökkent a politikai osztály által igénybe vehető kiváltságok mértéke, de a privilégiumok így is jelentős előnyt jelentettek a társadalmi érvényesülés terén. Előnyöket a különleges információkhoz való hozzájutás, a lakásügyekkel kapcsolatos kiváltságok, valamint a szociális munkaiügyi egészségügyi privilégiumok (soron kívüli gépkocsi igénylés, kiemelt egészségügyi ellátás, stb.) jelentették. A rendszer politikai elitjén belüli ellentéteket szokás a reformerek-dogmatikusok (munkásellenzék) törésvonallal jellemezni. Az előbbieket csoportjában Nyers Rezső, Fock Jenő, Fehér Lajos és Aczél György nevét szokás emlegetni, míg a dogmatikusok közé Biszku Bélát, Pulai Árpádot, Gáspár Sándort és Komócsin Zoltánt sorolják. A két pólust a kádári centrum egyensúlyozta Losonczy Pállal, Németh Károllyal és Nemes Dezsővel. A nomenklaturában további törésvonalat jelenthetett a megyei párttitkárok és a központ közötti, valamint a generációs ellentét is.⁵² Szalai Erzsébet már az 1980-as évek kutatásai során felfigyelt arra, hogy a nagyvállalati technokrácia politikai tőkéjét igyekszik gazdasági tőkére cserélni. Míg a rendszerváltás során a régi politikai elit lefelé mobil pályát futott be, addig az új technokrata politikai elit gazdasági pozíciókat szerzett. Szelényi Iván és Szelényi Szonja kutatásai azt jelzik, hogy az 1988-ban nomenklatura pozícióban levők többsége 1993-ban is őrizte privilegizált helyzetét, nem buktak látványosan, vagy nyugdíjba mentek, vagy tisztas pozíciókat szereztek maguknak. Magyarországon a nomenklatura „túlélőinek” arányát a szerzők 51%-ra teszik.⁵³

Az elmúlt évtizedek során tényleg kialakult egy új osztály, az új értékrendszeren alapuló uralkodó elit, vagy nomenklatura. Ami nem azt jelenti, hogy ezek hisznek a marxizmus-leninizmusban, esetleg sose hittek! De minden esetre egy olyan uralkodó osztályt alkotnak, amelyik úgy veszi, hogy kiesett a politikai hatalomból. Most a gazdasági pozíciókba vonult vissza, sőt szisztematikusan készítette elő ezt a – katonai nyelven szólva – mélységében tagozott védelmet, hogy még meglegyenek a hátsó lövészárkok, ahová visszavonulnak. A politikai hatalomnak az első vonalából visszavonulnak, a második, vagy harmadik vonalat és a gazdasági pozíciókat igyekezve szilárdan kézben tartani. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy az elmúlt időszakban már a nyugati üzleti körökkel szoros kapcsolatban voltak. Mást mutattak természetesen kifelé, mint befelé. Évtizedekkel ezelőtt is előfordult, hogy a kongresszusokon találkoztam olyan elviselhetetlen magyar történészekkel és egyéb szakmák képviselőivel, akikről itthon hányingert kaptunk, és jöttek Amerikából az amerikaiak, és mondták milyen remek figurák ezek, milyen nagyszerű és szabad szellemű emberek. Elhűlve hallgattam, hogy X vagy Y, akit mi itthon – joggal – egészen másként tartottunk számon, milyennek mutatja magát kint. Ez azután nagyon jellemző volt minden szakmára és

52 Hell 2010. 100–120.

53 Szelényi 1996. 475–500.

képviselőire, akik külföldön egészen más magatartást tanúsítottak, és közben nagyon sikeresen megnyertek maguknak üzletembereket. Kirkland amerikai szakszervezeti vezető fogalmazott nagyon világosan – ő használta ezt a szót – hogy a kapitalisták nagyon jól megértették itt egymást a kommunistákkal. Azokat nem érdekelte, hogy ezek a kommunisták hogyan és miképpen viselkednek. Ez talán nem ilyen egyszerű, de nagyon sok igazság van benne.

Természetesen mire itt sor került az egész államszocialista vagy kommunista rendszernek a krízisére, addigra ezeknek már kitűnő kapcsolataik voltak nyugati üzleti körökkel, vegyes vállalatokkal, a sajtóban kiadókkal. Ez az értékrendszer teljesen világos. Akik itt húsz–harminc éven keresztül kommunista vezetők voltak – és ha írásukat valaki elolvassa, akkor teljesen világos, hogy minden odaadásuk a rendszeré – ezek ma külföldi egyetemeken, Kaliforniától a keleti partig oktatnak mindenütt. Itt a vegyes vállalatokban, és másutt üzleti kapcsolataik vannak, és olyan lehetőségeik, hogy például a gyerekeik külföldön tanultak. Ez a nomenklátúra, amelyik egymással politikai vitákat folytatott, és gyűlölték egymást személy szerint – tehát például Kádár János örökösei, a kommunista párt „ifjú törökjei”, akik Kádár körül szerepeltek – egymásról a legrosszabb véleményekkel voltak. De amikor arról van szó, hogy együtt esnek ki a hatalomból, akkor természetesen egymásra találnak és összefognak. Ezek a fél párt, fél szakember típusok vagy pártfunkcionáriusok, akik egymásról rossz véleményekkel voltak, ma egymást segítik. Egyik bekerül egy nyugati vállalathoz, a másikat ajánlja. [...]

Tehát a kommunista nomenklátúra és a kommunista „új osztály” – gyilaszosan⁵⁴ szólva – megvan, összetart. Úgy gondolja, úgy gondolta, hogy egy átmeneti időszak után, amikor a következő politikai garnitúrára ráhagyták az összes disznóságot, az összes nehézséget – nemcsak az adósságot, hanem ennek az átalakulásnak az összes kellemetlenségét – azalatt a nép amnéziás lesz, és elfelejti mindazt, ami hozzájuk fűződött. És akkor négy év múlva, vagy x idő után visszatérnek a hatalomba, átfestve szociáldemokratának, vagy átfestve – pláne legitimizálva Nyugatról – nyugati szociáldemokrata színekben, vagy más színekben. Az egész propaganda, a „szakember”, a „menedzser” mind erre irányul. Az említett beszédekkel én ezeket kívántam megemléteni és felhívni rá a figyelmet. Egyébként ugyanezt világosan látják a lengyel és a cseh politikusok is. [...]

Ez ellen csak úgy lehet védekezni – és nem véletlen, hogy a Piarista Gimnázium diákjai előtt szóltam is erről – hogy a nem kommunista szellemi, politikai, vagy gazdasági elit tudatosan ráébred erre, és önmaga tudatosan megszerveződik.

Itt az a probléma, hogy mi, akik a fordulat végrehajtását megcsináltuk, nagyon kevesen voltunk. A magyar értelmiségnek az a része, amelyik igazából nem tartozott a nomenklatúrához – tehát bizonyos típusú értelmiségi, aki akár fizikai munkát végző szülőktől származik, akár paraszti, népi származású, akár középosztálybeli, ezek a kategóriák a 60-as, 70-es évekre eltűntek tulajdonképpen – akárhonnan jött, elsősorban megmaradt az 1956-os élményt követően a csalódottsága a Nyugatban, hogy nem

54 Milovan Gylasz jugoszláv kommunista politikus könyvének címe „Az új osztály” (1957), amelyben azt fejtette ki, hogy nem a kommunista osztálynélküli társadalom valósult meg, hanem a kommunista nomenklátúra telepedett rá a társadalomra.

segít. [...] A Kádár-korszakban a 70-es 80-as években tehát kialakult egy lojális magatartás. Ez a lojális magatartás kezelhetővé tette a széles szakértelmiségi réteget, a humán értelmiséget, és az íróktól kezdve tulajdonképpen mindenki beletartozik ebbe a – leegyszerűsítve – mecenatúrába. A párt elit ezt jól tudta manipulálni.

Na most, 1989–90-ben, az átalakulásnál ez az értelmiségi nem állt át hirtelen az ellenzékhez, a kivárási álláspontjára helyezkedett. Az orvostársadalom, a mérnöktársadalom – vagy bármelyik foglalkozást vesszük – nagy része bizonyos értelemben a lelátóról nézte a futballmeccset, és nem kívánt csatlakozni, mert nem akarta kockáztatni a megszerzett pozíciókat, a megszerzett vagyont. Tehát 1989-ben nagyon széles értelmiségi rétegek – nem beszélve a munkásságról, vagy a parasztságról, akik ezt sokkal távolabbról nézték – nem hitték, hogy lesz egyszer szabad választás Magyarországon. Még 1989-ben sem hitték, még a Kerekasztal Tárgyalások idején sem, hogy lesz itt egy év múlva szabad választás. Számtalanszor fogalmazták meg kétségeiket. 1990-ben még akik várták, azok sem akarták elhinni, hogy az oroszok tényleg ki fog-nak vonulni. [...]

Az a furcsa, hogy tulajdonképpen kialakult egy skizofrén állapot. Olyan skizofrén állapotban éltek az emberek, amelyik nagyon sokaknak megfelelt. Ennek az a lényege, hogy az egyik oldalon szidta a rendszert, kifejezésre juttatta szembenállását családi környezetben, bizalmasabb baráti körben, tehát hosszú évek óta a rendszer szidása – viszonylagos szidása – hozzátartozott a mindennapokhoz. A leginkább – és én ezt utáltam a legjobban – a kommunisták szidták. Ez volt számomra a legellenzenvesebb, hogy a központi bizottsági tagoknál, vagy egyebeknél szinte sikk volt, hogy cinikusan, vagy nyeglén beszélnek a kommunista rendszerről. Miközben azt csinálták. [...]

Haszonélvezői voltak és ez hozzátartozott. Nagyon sok ember a párttagsága mellett szidta a rendszert és közben élte a Kádár-rendszerben kialakult életforma lehetőségét. Amikor viszont ebből kiestek és az átalakulás bekövetkezett, nem voltak felkészülve. Először is nem voltak felkészülve, hogy az egész kommunista tömb a krízis felé halad. Nem voltak felkészülve arra, hogy ez megváltozhat vagy felbomolhat. Arra sem voltak felkészülve, hogy egy ilyen átalakulást nem lehet úgy végrehajtani, hogy az egyes embert ne érintse. Az átlagember ma is úgy gondolkodik, hogy az előző rendszerben jobban élt, most öneki rosszabb. Ez azért káros, mert nem gondolnak arra, vajon miért bukott meg az előző? Ami neki abból történetesen jó volt, jobb volt, az egyszerűen megszűnt.

Azért lehetett Magyarország a „legvidámabb barakk a táborban”, mert felvettünk egy nagy adósságot, 22 milliárd dollár volt a tartozásunk. Jelcin most 70 milliárd dolláros adósságról alkudozik. Ha hozzávesszük, hogy mekkora a felvett hitelek aránya az országok méretéhez képest – és most ennek átütemezését akarja kérni – ez önmagában jelzi, hogy Magyarország éveken keresztül mekkora hiteleket vett fel. Én ezt egyébként nem tartom tragikusnak, de az ország eladósodása bekövetkezett, viszont ezekkel a hitelekkel érthették el – akár az iparban, akár a mezőgazdaságban – hogy struktúrákat konzerváltak. Tulajdonképpen a hitelezők ezáltal hozzájárultak ahhoz, hogy olyan alapokat konzerváltak, amelyek a világgazdaságban már nem állják meg a helyüket a

mai körülmények között. Eltűntette viszont azt a különbséget, ami kényszert jelentett volna a változásra. Így teljesen mindegy, volt, hogy egy kohászati üzem, vagy bánya ráfizetéses volt, attól még a dolgozói a legmagasabb jövedelmet megkapták. [...] És most ez egyszerre megszűnik.

Egészségügyi ellátás

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 101–104.

Az 1969-ben elkezdődött reformfolyamat végeredményeképp 1975. július 1-jén új társadalombiztosítási törvény lépett életbe. Az egészségügyi ellátás és az üzemi balesetbiztosítás állampolgári joggá vált. A törvény értelmében a lefedettségek a társadalom egészére kiterjedt az ellátások azonos szintje mellett. A szociális jogosultságok és lefedettség így egységessé vált, ami az 1945 előtti és utáni fejlődés kontinuitására utal. Az egészségügyi ellátás kivált a társadalombiztosítás rendszeréből, csak a pénzügyi funkciók maradtak az állam kezelésében (táppénz, terhességi és gyermekágyi segély, anyasági és temetési segélyek).

Az egészségügyi ellátás és az egészségügyi hálózat fejlődése

A szocialista társadalom tényéből következik a fejlődést meghatározó, alapvető törvényszerűség, amely szerint a lakosság állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek mind teljesebb kielégítésére kell törekedni. Ez a törvényszerűség fejeződik ki a szocialista egészségügyben is, amelynek középpontjában az ember, az emberről való gondolkodás, az egészségvédelem, az egészségügyi szükségletek adott viszonyok közötti maximális kielégítése áll. A szocialista egészségügy alapelveiben ez a szemlélet tükröződik.

A betegségek megelőzésére való törekvés már nemcsak a megbetegedéstől való védelmet, hanem a harmonikus testi és szellemi fejlődést, az emberi kor végső határáig az aktivitás biztosítását is jelenti. A megelőzés irányzata a szervezet és a környezet kölcsönös összefüggésének helyes felismerésén alapul, a lakosság élet- és munkakörülményeinek megjavítását, valamint a szervezet külső ártalmakkal szembeni ellenálló képességének fokozását célozza. A mindenki számára hozzáférhető társadalombiztosítási jogosultság alapján ingyenes és magas színvonalú orvosi ellátás biztosítja a lakosság maximális egészségügyi ellátásának egyik alapját.

A szocialista építőmunka új szakaszt nyitott a magyar egészségügy fejlődésében is. [...] A szocialista iparosítással, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a szocializmus alapjainak a lerakásával jelentősen megnőtt az egészségügyi ellátásra jogosultak száma a társadalombiztosítás alapján. A népgazdaság második ötéves terve célul tűzte ki az egészségügyi ellátás mennyiségi és minőségi fejlesztését és a